
KORA ÚJKOR

Közép-Kelet Európa és az olasz félsziget a XIV–XVIII. században

A bráilai múzeum, valamint a Nicolae Iorga által alapított velencei román kulturális intézet (Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia) közös kutatási programot dolgozott ki, melynek célja az olasz kultúra közép- és délkelet-európai jelentlétének tanulmányozása a XIV–XVIII. században. A programban részt vevő román, olasz, bolgár stb. kutatók eredményeit időről-időre tanulmánykötetben teszi közzé a két szerkesztő *Cristian Luca* és *Gianluca Masi*. A jelen recenzió tárgyát képező kötet a második ebben a sorozatban.

A kötet első tanulmányát a bukaresti Olasz Kultúrintézet (Istituto Italiano di Cultura) igazgatója (jelenleg a kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetem tanára) *Alberto Castaldini* írta: *Riflessioni sulla „Via Romana” alla storia dello spazio romeno. Della Romanità imperiale alla Romanità dell’età moderna, Néhány gondolat a román tér történetébe vezető via romana-ról. A császárkori romanitástól a modern kori romanitásig* 15–25.) címmel. Igazi bevezető írás, és mint olyan nem nélkülözi a retorikai emelkedettséget. Valóságos himnusz a keleti latinitás megőrzőihez, a románokhoz. Igaz, ez a himnusz néhol diszsonáns. A szerző ugyanis a dáko-román kontinuitás apostolainak (*Vásile Pârvan, Mircea Eliade, Nicolae Iorga* stb.) írásait a posztmodern hemeneutika apostolainak (*Hans-Georg Gadamer, Paul Ricoeur*) írásai felől értelmezi, ami a recenzensben csak azt az érzést erősíti, hogy ugyan összefüggésbe lehet hozni mindent mindennel, de ennek az eljárásnak nem sok értelme van. Sokkal érdekesebb viszont az, ahogy a szerző a latin eredtű román kultúra európaiságának mibenlétét igyekszik meghatározni. *Rémi Brague, Europe, la voie romaine*, Paris, 1992. című műve (1994-ben magyarul is megjelent) alapján azt hangsúlyozza Castaldini, hogy az európai kultúra egyik fontos jellegzetessége, hogy az újonnan létrejövő kultúrák, birodalmak asszimilálni tudták az előző kultúrák elemeit. Így a rómaiak a görög és a zsidó kultúrát, míg a barbár népekből megszülető Európa a rómaiak kultúráját asszimilálta. Brague és Castaldini szerint mind a rómaiak, mind a későbbi európai népek tudatában voltak kultúrájuk másodlagos voltának, (hisz ők csak utánoztak valamit, ami már eleve adott volt), de európai-

ságuknak épp az a kulcsa, hogy az asszimiláció révén inkább megvédték/megtartották a másik kultúrát, semmint elpusztították azt. A román kultúra valóban az asszimiláció csodája, de hogy ez mennyiben fakad annak európaiságából az már nagy kérdés. Hisz a románság a középkor folyamán az óegyházi szláv kultúrába elmerülve épp a latinítást felejtette el, amit számára az olasz, lengyel és magyar humanisták fedeztek fel újra. Kár, hogy ezekre a problémákra nem tér ki Castaldini. Már csak azért is, mert a románok esetében fordított asszimilációról van szó. A rómaiak és utánuk a barbár népek egy félig-meddig legyőzött kultúrát (görög, zsidó és római) asszimiláltak. A latin nyelvet beszélő románok viszont történelem alatti létüknek (*Emil Cioran*) köszönhetően mindig legyőzöttek voltak, ezért mindig a más nyelvű (kezdetben szláv-bolgár, majd kun és görög) vezető réteget asszimilálták kulturálisan és nyelvíleg. Nem csoda hát, hogy a román nép és nyelv fennmaradását a francia történész, *Ferdinand Lot* is valóságos rejtélynek nevezte.

Egy hasonló rejtélyről szól a kötet másik tanulmánya is, melyet a bukaresti N. Iorga Történettudományi Intézet kutatója *Violeta Barbu* írt: *Torna, torna fratre: la più antica attestazione della lingua romena? (Torna, torna fratre: a legrégibb román nyelvemlék?)* címmel. Ez a két (valójában egy) szó a román nyelvtörténet homéroszi kérdése. Theophylaktos Simokattes, bizánci történetírónak a VII. század elején írt művében maradt fenn, a következő történetben: 586-ban az avar kagán betört Trákiába. Az ellene vonuló Komentiolos császári hadvezér seregében egy éjszakai menetelés során, valahol a mai Edirne és Plovdiv közötti erdős vidéken, pánik tört ki. Az egyik számarrról leesett a poggyász, és néhány utána menetelő bajtársa rászólt a szamarat vezető katonára, hogy forduljon vissza (*torna, torna*) és igazítsa meg a poggyászt. A többi katona azonban félreértette a *torna* szót: egymás közt „hazai nyelven” továbbadva, azt hitték, hogy az ellenséggel találkoztak, és a *torna*, katonai vezényszóként hangzott el, arra szólítva fel a katonákat, hogy vonuljanak vissza. A kérdésnek könyvtárnyi irodalma van. Ennek ellenére nyelvészek, történészek újból és újból nekiveselkednek, és mivel igazán újat a dologról már nem lehet mondani, a nagy nekibuzdulásoknak az lesz az eredménye, hogy végül a három hipotézis valamelyikéhez csatlakozik a szerző. Közben természetesen éles szemmel vizslatja, hogy a vele épp egyet nem értők a, már-már követhetetlen, szakirodalom melyik tételét hallgatják el szándékosan, vagy pusztán figyelmetlenségből.

A három hipotézis a következő: 1. mivel Simokattes azt írja, hogy a *torna, torna* felkiáltást hazai nyelven (*epihorios glossa*) adták tovább a katonák, ezért ez a szó az első román nyelvemlék, amihez két századdal később (810–814 körül) egy másik bizánci krónikás Theophanes Konfessor még a *fratre* (test-

vér) szót is hozzátette. A Konfessornál szereplő *torna, torna fratre* (fordulj vissza testvér) alapján még könnyebben lehetett érvelni amellett, hogy a romanizált trák nyelv első emlékével van dolgunk, melyből aztán később kialakult a román nyelv. Ezt vallotta *Johann Thunmann*tól kezdve *W. Tomaschek*, *Robert Rösler*; *Konstantin Jireček*, *A. D. Xenopol*, és még sokan mások is. 2. Jireček később rátalált azonban Maurikios bizánci császár teljesen egykorú (uralkodott: 582–602) hadtudományi kézikönyvére (*Strategikon*), melyben a *torna* latin katonai vezényszóként szerepel. Ezt a nézetet egyre többen magukévá tették (*J. L. Pić*, *J. Jung*, *Alexander Budinszky*, *Dimitrie Onciul*, *Győny Mátyás*, *Carlo Tagliavini*, *Mócsy András*, *Haralamb Mihăescu*), főleg miután 1938-ban *G. Koliaş* görög filológus kimutatta, hogy a „hazai nyelv” (*epihorios glossa*) kifejezést a bizánci krónikáirók nem a birodalom egy adott helyén beszél nyelv, hanem a honi, azaz a latin nyelv jelölésére használták, úgy ahogy magukat is rómainak (*romaiosznak*) nevezték. 3. A harmadik hipotézis, melyet *Iorga* és *Al. Philippide* talált ki, az előző kettő ötvözése. Eszerint a *torna* szó egyszerre latin katonai vezényszó, és egyszerre a Balkán félsziget romanizált lakosainak nyelvébe bekerült, immár újlatin szó, ami azonban nem az északi dákorómán, hanem a Dunától délre levő román nyelvjárások (főleg macedo- és meglenorómán) szempontjából fontos.

Violeta Barbu korrekt és kiegyensúlyozott kutatástörténetet mutat be tanulmányában, mivel célja nem annyira az újdonság keresése, mint inkább a kérdés mai állásának a bemutatása volt az olasz olvasóközönség számára. Igaz, tanulmánya végén ő sem kerülhette meg az állásfoglalást, ezért a *Iorga–Philippide*-féle elmélet mellett tette le a voksát, azt állítva, hogy a *torna* szó a balkáni romanizált lakosság nyelvének egyik eleme. Ha ez így van, akkor a legkorábbi újlatin nyelvemlékkel van dolgunk, ami egyben azt is jelenti, hogy a latintól való elkülönülés útján a román nyelv indult meg elsőként. Az összes többi újlatin nyelvemlék, ugyanis, későbbi. Az ún. veronai találós kérdés (*Indovellino Veronese*) jó kétszáz évvel későbbi, de még ebben az esetben sincs egyetértés a nyelvészek között, hogy az valóban már olaszul, vagy még latinul van-e írva. Az első valóban újlatin nyelvemlék a (francia) strasbourgi eskü 842-ből, az első tisztán olasz szöveg pedig 960-ból való. Nehezen hihető, hogy a balkán-félszigeti romanizáció ennyivel előbb járt volna. A *torna, torna fratre*-ügye, annyiban azonban kétségtelenül fontos – és ezt nagyszerűen bizonyítja Barbu tanulmánya –, hogy rávilágít a latin nyelvtörténettel foglalkozó kutatások és a romanisztika között kibontakozott ellentmondásra. A latin nyelvtörténészek a latin nyelv újlatin nyelvekké való felbomlásának korszakát sokkal későbbre, a VIII–IX. századra teszik; míg a romanisták

azzal érvelnek, hogy a latin a Római Birodalom területén már sokkal korábban különböző nyelvjárásokra bomlott. Így alakult ki az ún. balkáni latin is, mely már magában hordta a román nyelv csírait, melynek egyik bizonyítéka épp a Simokattes által idézett felkiáltás. A józan paraszti ész kétségtől egy romanisták mellett szól, de ugyanakkor nincsenek nyelvi bizonyítékok arra, hogy a latin nyelv a Római Birodalom területén lényegileg ne lett volna egységes, és hogy a területi differenciálódás ne csak a Birodalom felbomlása után egy-két évszázaddal kezdett volna megmutatkozni. (E nézet képviselői főleg *Einar Löfstedt* és *Hermann János*). És mindezek mellett talán nem árt megfogadni Haralamb Mihăescu ironikus figyelmeztetését is: meglehetősen kockázatos két, vagy három latin szóról kijelenteni, hogy azok már az önálló román nyelv létét bizonyítják. (H. Mihăescu, *Torna. torna fratre*, Byzantina, VIII, 1976, 23–35.)

Külön blokkot képeznek a könyvben a fiatal olasz és román történészek által írt kifejezetten magyar vonatkozású tanulmányok. *Andrea Fara* Károly Róbert gazdasági és politikai reformjairól írt (*Le riforme politiche ed economiche di Caroberto d'Angiò nel Regno d'Ungheria e in Transilvania: il ruolo del capitale mercantile e tecnologico italiano e tedesco*, Károly Róbert gazdasági és politikai reformjai Magyarországon és Erdélyben: az olasz és német tőke és iparosok szerepe, 41–71). A szerző azt a folyamatot mutatja be, hogy Károly Róbert, mint az első külföldről érkezett magyar király, politikai reformjainak megvalósításához miként vonta be a külföldi tőkét (főleg a firenzei olasz bankokét) valamint a német és olasz mesterembereket. Külön kiemelendő, hogy *Andrea Fara* a legszínvonalasabb magyar szakirodalmat (pl. *Kristó Gyula*, *Engel Pál* stb.) is hasznosította. Legalábbis azt a részét, melyhez világnyelveken hozzáfért.

Különösen érdekes lehet a magyar kutatás számára a következő két forrásközlés. *Ovidiu Cristea* a velencei levéltárból (Archivio di Stato di Venezia, Materie miste notabili, filza 45, doc. 4., 3^r–13^v) közöl egy igen érdekes beszámolót Giovanni Battista Castaldo császári tábornoknak Erdélybe való bevonulása utáni időkről (*Successi del Hungharia del 1551. La Transilvania tra gli Asburgo e gli Ottomani in unua fonte sconosciuta del Cinquecento, Erdély helyzete a Habsburbok és az oszmánok között egy XVI. századi ismeretlen forrás alapján*, 123–144.) *Cristea* szerint az irat, (mely tudomásom szerint teljességgel ismeretlen a magyar szakirodalomban) szerzője *Andres Laguna* (1499–1559) spanyol orvos lehetett, aki 1543-ban a kölni egyetemen I. Ferdinánd Habsburg uralkodót dicsőítette egyik beszédében.

A másik forrást a kötet már említett szerkesztője *Gianluca Masi* adta közre: *Avvertimenti del principe di Transilvania Sigismondo Báthory a Fa-*

bio Genga, suo ambasciatore a Roma, Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem utasítása Fabio Genga római követéhez, 155–167.) címmel. A urbinói származású Fabio Genga Erdélybe érkezve a havasalföldi kancellár, Ivan Noroceá lányát, Velicát vette feleségül, aki Mihály vajda Erdélybe való bevonulása után, Mihály titkos szeretője lett. 1594 őszén Fabio Gengát Báthory Zsigmond kényes ügygel küldte Rómába: egyrészt magyarázatot kellett adnia az 1594 nyarán történt véres leszámolásra, amikor a törökellenes háborúba való belépés ellen tiltakozó erdélyi főurakat (köztük saját unokatestvérét Báthory Boldizsárt, és Erdély kancellárját Kovacsóczy Farkast) Báthory törvénytelenül és kegyetlenül kivégeztette; másrészt katonai és pénzügyi segítséget kellett kérnie Erdély számára a Szentszéktől. Genga tevékenysége, főként Kruppa Tamás (akire egyébként Masi hivatkozik) kutatásainak és forrásközléseinek köszönhetően a magyar szakirodalomban is jól ismert. Genga VIII. Kelemen pápa előtt elmondott beszédét *Giacomo Bescapè* már 1931-ban kiadta. Ugyanakkor Kruppa Tamás is hangoztatta, hogy Genga két követi instrukciót is kapott, de eddig csak az egyikről volt tudomásunk, melyet Eudoxiu Hurmuzaki már 1888-ban kiadott. Gianluca Masi a firenzei könyvtárban (Biblioteca Nazionale Centrale Firenze, Cod. Fondo nazionale II, IV. 286, fol. 101–104.) rábukkant az eddig hiányzó második követi utasításra is, melynek azért van különös jelentősége, mert ennek alapján ellenőrizni lehet, hogy Genga a fejedelem utasításaiból mit és hogyan mondott el a pápai kihallgatáson.

Ugyancsak Báthory Zsigmond a főhőse *Dragoș Ungureanu* tanulmányának is: *La prima abdicazione del principe transilvano Sigismondo Báthory: una testimonianza coeva (Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem első lemondása egy korabeli beszámoló alapján)* (167–180.) Az Ungureanu által bemutatott forrás, eddigi kutakodásaim alapján legalábbis, szintén ismeretlen a magyar szakirodalomban. 1598-ban az anconai származású Domenico Amici Rómában egy rövid avvisót adott ki Báthory első lemondásáról: *Nuovo avviso della resolutione fatta per il Serenissimo Principe di Transilvania* címmel. Ungureanu Báthory lemondásának és az avviso megjelentetésének körülményeit vizsgálja tanulmányában, mely számunkra azért lehet érdekes, mert egy újonnan felfedezett hungaricáról ad hírt. (Ungureanu adatai szerint az avvisóból két példány ismeretes: az egyik a Biblioteca Nazionale Centrale Vittorio Emanuele II, míg a másik a Biblioteca Vallicelliana-ban található.)

A kötet néhány tanulmánya Velencének a román fejedelemségek politikai és kulturális életében játszott szerepét tárgyalja. Így, például, *Carmen Amarandei* Philoteus apát – aki egy ideig Mircea cel Bătrân (1385–1418) havasalföldi fejedelem kancellárja is volt – óegyházi szláv nyelven 1400–

1418 között írt énekgyűjteményének a velencei Biblioteca Nazionale Marcianában található példányát ismerteti (71–90.) A görögkeleti egyházban a pripealanak nevezett sajátos énekeket a kolostorokban az egyházi szertartás alatt az ikonok előtt recitálták. *Alexandru Simon* velencei és bécsi levéltári forrásokkal gazdagon dokumentált tanulmányában a Velence és a bécsi udvar viszonyát elemzi a XV–XVI. század fordulóján az oszmán félhold árnyékában (*Massimiliano I, Venezia e il problema ottomano 1493–1503*. 91–109.). Ez a török elleni nagy szervezkedések ideje. Simon tanulmányának végkövetkeztetése azonban az, hogy miközben elvi szinten mindenki (Velence, a pápa, I. Miksa, Ștefan cel Mare moldvai vajda, II. Ulászló magyar király) egyetértett az oszmánellenes Szent Liga megszervezésével, külön-külön mindenki a Portával való békekötést szorgalmazta.

Ioan-Aurel Pop egy újabb forrással gazdagítja a már amúgy is terjedelmes irodalmat a legendás János presbyterről (*Una testimonianza veneziana del Cinquento sul „Regno del Prete Gianni”* 111–122.) A távoli India, illetve Abesszinia királya, János pap alakja és csodás országa Valkai András 1573. évi históriás éneke óta a magyar irodalomban is jól ismert. Legutóbb *W. Salgó Ágnes* foglalta össze a távoli egzotikus keresztény ország legendájának kialakulását és időbeni módosulásait (OSZK Évkönyv, 1991–1993, 364–393.) A Ioan-Aurel Pop által feltárt forrás a velencei levéltár Pien Collegio anyagában maradt fenn. A Pien Collegio a bölcsek (savi) gyűlekezete volt, mely egyfajta döntés-előkészítő bizottságként működött a velencei szenátus mellett. Ide futottak be, többek között, a különböző követjelentések is. Így maradhatott fenn a konstantinápolyi követek jelentése között az 1530–1550 között keletkezett irat, mely János pap követének (egy bizonyos Matheo) III. Pál pápa általi kihallgatását tartalmazza. Az irat nyilván fiktív – hangsúlyozza Ioan-Aurel Pop – de jelzi, hogy az Otto Freising történetírónak (1112–1158) köszönhetően kialakult legenda a csodás keleti keresztény országról a XVI. századi Velencében már-már valósággá vált. Ezért kerülhetett be a nagyon is valóságos politikai tartalommal bíró autentikus követjelentések közé.

Aurel Iacob tanulmánya a kalandos életű zsoldos, és nem utolsó sorban retorika és poétika tanár Maiolino Bisaccioni (1582–1663) életébe és műveibe enged bepillantást (*Le imprese del principe di Moldavia Stefano Tomșa II narate da poligrafo ferrarese Maiolino Bisaccioni, II. Ștefan Tomșa moldvai fejedelem alakja Maiolino Bisaccioni ferrarai polihisztor írásában*, p. 183–191). Bisaccioni sokáig a magyar–olasz kapcsolatörténet méltatlanul elfeledett alakja volt. Később azonban annál fontosabb szereplője lett annak. Előbb *Klaniczay Tibor* (*Pallas magyar ivadékai*, Bp., 1985), majd a Zrínyi könyvtárának kiadói elemezték Be-

saccioni műveinek hatását a költő Zrínyi Miklóstra, majd 1996-ban *Ama-deo di Francesco* alapos tanulmányban mutatta be (ItK, 1996, 613–629) Bisaccioni Bánk-bán történetét feldolgozó novelláját. Bisaccioni kétszer is járt Magyarországon: először 1601–1603-ban, majd 1619-ben a Bethlen Gábor elleni hadjáratban vett részt, miközben az volt a szándéka, hogy a moldvai fejedelem, Gaspere Graziani szolgálatába álljon. Graziani halála (1620. szeptember) ebben megakadályozta, de minden bizonnyal ekkor gyűjtötte azokat az erdélyi és moldvai tapasztalatokat, melyeket későbbi műveiben (főleg a *Historia delle guerre civili di questi ultimi tempi*, Venezia, 1655) meg is örökített.

A román fejedelemségekben folyó XVII. századi katolikus misszió kutatása változatlanul népszerű téma a román és az olasz történészek körében. A magyar történészeket főként a moldvai csángók miatt érdekelhetik az ilyen jellegű tanulmányok. *Rafael-Dorian Chelaru* jelen kötetben közölt tanulmányában (*Venezia e l'attività missionaria cattolica nell'Europa Centro-Orientale durante il XVII secolo, Velence és a katolikus misszió a XVII. századi Közép-Kelet Európában*, 193–201) Velence szerepét elemzi a román fejedelemségekbe irányuló misszió segítésében. Köztudott, hogy a misszió legfőbb szervezője a Hitterjesztés Szent Kongregációja volt. A román vajdaságokban tevékenykedő misszionáriusok kezdetben közvetlenül a konstantinápolyi latin vikáriátusnak, majd később a marcianopolisi (ma a bulgáriai Devnya) érsekségnek voltak alárendelve. Chelaru azt mutatja be, hogy e két központ a misszionáriusok érdekében sokszor fordult a francia és a velencei konstantinápolyi követekhez. Velence viszont a támogatásért cserébe azt kérte a vajdaságokban tevékenykedő misszionáriusoktól, hogy kémkedjenek.

Eugen Zuică egy, Cristian Luca által felfedezett velencei forrást mutat be (*Una fonte veneziana inedita riguardante un minore conventuale italiano, missionario in Moldavia negli ultimi decenni del XVII secolo, Egy ismeretlen velencei forrás egy a XVII. század utolsó évtizedeiben Moldvában tevékenykedő olasz konventuális minorita szerzetesről* p. 203–206), mely révén tisztázni lehet Francesco Antonio Renzi (a Benda-féle Csángó-Okmánytárban sok adat van róla) Moldvában tevékenykedő katolikus misszionárius halálának pontos dátumát (1697 tavasza).

Giorgio Rota, az Osztrák Tudományos Akadémia Iranisztikai Intézetének kutatója, a konstantinápolyi velencei bailo, Alvise Contarini kéziratban maradt 1638–1639. évi jelentéseit mutatja be (*Una nota su Moldavia, Valacchia e la strategia antiottomana della Repubblica di Venezia nel 1638–1639, A Velencei Köztársaság oszmánellenes stratégiája 1638–1639-ben, és egy Moldváról és Havasalföldről szóló feljegyzés*, 205–225.) A Rota által

ismertetett Contarini-beszámolók csak megerősítik azt a, részben már eddig is ismert tény, hogy I. Rákóczi György, valamint a havasalföldi vajda Matei Basarab (uralkodik: 1632–1654) nagyon jó kapcsolatban voltak egymással, és az volt a közös céljuk, hogy a lengyelek és a Habsburgok támogatását is megszerezzék egy esetleges törökellenes felkeléshez. *Ovidiu Mureșan* tanulmánya az 1683 után kibontakozó nagy visszafoglaló háború irodalmi visszhangjának világába vezet minket (*Un bestseller italiano della fine del XVII secolo riguardante le città e le fortezze del Banato e della Transilvania occidentale, Erdélyi és bánsági városok és erődítmények egy XVII. század végi olasz bestsellerben* 227–246.). A szerző Ercole Scala *L'Ungheria compendiata* című művét elemzi, kimutatva, hogy az hemzseg a tárgyi tévedésektől és félreértésekről (pl. Gyulát összetéveszti Gyulafehérvárral). Ezen nincs is mit csodálkozni, hisz már *Köpeczi Béla* kimutatta, hogy a szinte ismeretlen Ercole Scala soha nem járt sem Erdély sem a Bánság területén, műve a korabeli relációkból összeollózott kompendium, így forrásértéke csekély. Ennek ellenére 1685–1687 között háromszor adták ki, három különböző olasz városban (Modena, Milano, Velence). Ezért nevezi Mureșan bestsellernek, habár arra a valóban érdekes kérdésre, hogy mi lehetett az oka a háromszori kiadásnak, ő sem ad magyarázatot.

Andrei Pippidi, a Dél-Kelet Európa-kutatás egyik román doyen-je a Salvaresso család XVI–XVII. századi történetéről közöl érdekes tanulmányt (*Ricerche sulla famiglia Salvaresso* 145–153.) Az Itáliából származó, de immár Konstantinápoly Pera negyedében megtelepedő olasz bankár és kereskedő családok fontos szerepet játszottak Havasalföld politikai és vallási életében. A család tagjai közül magyar szempontból Ecaterina Salvaresso lehet érdekes, aki II. Alexandru Mircea (uralk. 1568–1577) havasalföldi fejedelem felesége volt, és kiemelten támogatta a havasalmi katolikus missziót. Fiuk, II. Mihnea (uralk. 1577–1583) volt az első olyan román vajda, aki Corvinusnak mondta magát, hangsúlyozva ezáltal nemcsak a család római eredetét, hanem Mátyás királlyal való rokonságát is.

A kötet utolsó négy tanulmánya gazdaságtörténeti jellegű. *Cristian Luca* Velencének a Konstantinápoly és részben a Havasalföld felé irányuló kereskedését elemzi (*Aspetti riguardanti i traffici mercantili e la circolazione del denaro tra Venezia, Constantinopoli e i principati romeni nei secoli XVI–XVIII Velence, Konstantinápoly és a román fejedelemségek közti áru- és pénzforgalom néhány aspektusa a XVI–XVIII. században* 247–284.) A velencei kereskedő kompániák családi alapon szerveződtek. Luca a román fejedelemségekkel kereskedést folytatók közül a Paruta család tevékenységét elemzi részletesen, rámutatva arra a bonyolult összefüggérendszerre,

amely révén az Oszmán Birodalom területén megtelepedő olasz családok a román fejedelemségek életében is fontos politikai tényezőkké váltak a XVI–XVII. század folyamán (pl. a Bruti, Locadello vagy a már említett Salvaresso család). A tanulmány végén néhány, a velencei levéltári források alapján összeállított, nagyon hasznos táblázatot találunk, arról, hogy a román fejedelemségekkel kereskedést folytatók közül ki kinek, mennyit hitelezett 1562–1705 között; milyen áru, milyen mennyiségben, milyen szállítási útvonalon cserélt gazdát 1584–1716 között; valamint arról, hogy az 1767. évben milyen termékeket importáltak Velencéből Erdélybe. Az már Luca tanulmányából is kiderül, hogy a Velence és Délkelet-Európa közti kereskedésnek fontos szereplői voltak a macedorómán, de főleg a görög kereskedők is. *Florina Ciure*, mintegy folytatva Luca tanulmányát, a XVII–XVIII. században Erdélyben tevékenykedő görög kereskedőtársaságok világát mutatja be (*Appunti sulle compagnie commerciali della Transilvania e sui loro rapporti con Venezia nel Sei-Settecento, Az erdélyi kereskedőtársaságok kapcsolatai Velencével a XVII-XVIII. században* p. 285-308.). *Magdalena Stoyanova* a „bolgár bőrnek nevezett” különlegesen cserzett bőrfajta kereskedéséről értekezik tanulmányában (*I cuoi „bulgari” a Venezia, „Bolgár bőrök” Velencében*, 309–322). Ezt a bőrt a Balkán-félszigetről importálták a velenceiek és főleg bélések készítésére, valamint kárpitozásra használták. *Ionel Cănde*a muzeológus egy régi brăilai mecset feltárásakor végzett ásatások során előkerült velencei gyógyszeres tégely ólomfedeléről ír a kötet utolsó tanulmányában (*Alcuni coperchi in piombo appartenuti a capsule di teriaca veneziana e conservati nel Museo di Brăila. Néhány velencei származású terjék [kigyómarás elleni gyógyszer] tégely ólomfedele* 309–323).

Úgy vélem, a fentiek alapján nyilvánvaló, hogy jelen kötet tanulmányai sok magyar vonatkozású anyagot tartalmaznak. A szerkesztők szándéka az, hogy újabb köteteket jelentessnek meg e témában. Talán ez az ismertetés felkelti a magyar kutatók figyelmét is, akiknek tanulmányait a következő kötetek számára szívesen fogadnák a szerkesztők.

L'Europa Centro-Orientale e la Penisola italiana: quattro secoli di rapporti e influenze intercorsi tra Stati e civiltà (1300–1700) (Közép-Kelet Európa és az olasz félsziget a XIV–XVIII. században) a cura di Cristian Luca e Gianluca Masi. Museo di Brăila-Istros Editrice, Brăila-Venezia, 2007. 335.

Nagy Levente